

Nəzəriyyə məsələləri

addım mühüm dəyişikliklərin əsasını qoyur. Sosial-iqtisadi həyatın yeni mündəricədə təsir imkanlarına uyğun pedaqogikanın da ideya-mənəvi siqləti artır, gənc nəslin humanizm zəminində formalaşması və inkişafı üçün münbit şərait yaranır. Xüsusən, pedaqogika bir elm və tədris fənni kimi cəmiyyətin aparıcı yadrosuna çevrilərək yaxın və uzaq, taktiki və strateji pedaqoji proses məsələləri üçün sosial baza rolunu oynamaqla milli şüura, milli özünüdərk problemlərinə çıxar tutur. Müasir pedaqogika həm milli, həm də dünya sivilizasiyasında olan yeni pedaqoji təfəkkür imkanlarına əsaslanaraq fundamental elmi-nəzəri tədqiqatlar üçün yol açır, onun sosial-fəlsəfi konsepsiyalarını yeni paradigmalara zənginləşdirir.

Təhsilin humanist istiqamətli olması pedaqoji elmin ən vacib və önəmli problematik məsələlərindən biridir. Təhsilin humanistləşdirilməsi bir neçə istiqamətdə həyata keçirilir: təhsil alanların öz maraqlarına uyğun gələn fənni daha dərinləndirərək öyrənmək imkanlarının olması; şagirdlərin seçdiyi sahə üzrə profil fənlərdən daha ətraflı təlim almaları; tədris planında nəzərdə tutulan ehtiyat saatların şagirdlərlə fərdi işə sərf edilməsi; geridə qalan şagirdlərin (tələbələrin) geriliyini aradan qaldırmağa imkan yaradılması; şagirdlərin (tələbələrin) tədris yükünün əvvəlki illərə nisbətən azaldılması; təlimdə həddən artıq yüklənmənin qarşısının alınması; hər bir şagirdin, tələbənin təhsildə fərdi imkanlarına maksimum diqqət yetirilməsi və s. kimi demokratik paradigmalar Azərbaycan Respublikasında humanist pedaqogikanın bir elm kimi təşəkkülünə və yayılmasına rəvac verdi.

Humanist pedaqogikanın mahiyyəti hələlik pedaqoji ədəbiyyatda özünün tam izahlı təhlilini tapmamışdır. Müqayisəli təhlil əsasında demək olar ki, "humanist pedaqogika" məfhumunu ehtiva edən "humanizm pedaqogikası" haqqında elmi-pedaqoji ədəbiyyatda, ensiklopedik pedaqoji lüğət və müntəxəbatlarda izahlı şərh əsasında təhlil edilən konseptual yanaşmalar olmuşdur.

Müstəqillik qazandığımız hazırkı şəraitdə pedaqoji elmlər sistemi daha da genişlənməmişdir. Gündən-günə genişlənən, əhatəli şəbəkə halını alan bu sistemdə elmi nəzəriyyə xarakterindən elmi-praktik və təbiiq-metodik sahəyə çevrilən humanistik pedaqogikası, fikrimizcə, hər bir ailənin, məktəbin və ictimai qurumların, istehsalat birliklərinin nurlu sabahlara doğru inamla addımlaması üçün daha geniş və perspektiv imkanlara malikdir.

Akademik pedaqogikanın bu sahəsi "1950-ci illərin sonu 1960-cı illərin əvvəllərində ABŞ-da meydana gəlmişdir. Humanistik pedaqogikası əvvəlcə humanistik ideyaların ifadəsi kimi meydana gəlmiş və müasir təbiiq metodlarının nəzəri və praktik istiqamətlərini özündə əks etdirmişdir. Qərbdə onun ən fəal nümayəndələri kimi K.Rodjere, R.Bart, G.Ratboun və başqalarını göstərmək olar. Humanistik pedaqogikanın əsas qayəsi təhsilə, şəxsiyyətə qayğılı istinad xarakteri vermək, təhsildə və təlimdə avtoritarizmi dəf etmək, şagirdlərin bilikləri, bacarıq və vərdisləri mənimsəmə prosesinə emosional rəng qatmaqdur. Bu emosionallığın fonunda təmənnəsiz yardım etmə, pay vermə, bağışlama, həvəsləndirmə və rəğbətəndirmə formaları daxildir".

Humanistik pedaqogikası, bu izahdan da göründüyü kimi, qayğılı təbiiq, həm də təhsil prosesi üçün şəxsiyyətlərə münasibətlərin konstruktiv, kommunikativ fəaliyyətlərinin düzgün tənzimlənməsini məqsəduyğun hesab edir. Humanistik pedaqogikası qabiliyyətli, istedadlı uşaqların üzə çıxarılması, inkişaf etdirilməsi, formalaşdırılması ilə məşğul olmaqla yanaşı, sahibsiz, kimsəsiz və şikəst uşaqlara da yardım edilməsini həyata keçirdiyi işlərin ən mühüm tərkib hissələrindən biri hesab edir.

Məsələn, mövcud dərsliklərin birində yazılır: "Humanizm pedaqogikası. Aparıcı ideoloqları Fransua Rable (1494-1553), Mişel Monten (1533-1592) və b. olmuşdur. Cəryanın tərəfdarları orta əsr asketizminə, sxolastikasına, mövhumata qarşı çıxmış, insanı ən ülvəi varlıq hesab etmiş, onun azad, sərbəst inkişafına şərait yaradılmasını tələb etmişdir. Bu səbəbdən də onlar təbiiqə uşaq şəxsiyyətinə hörməti ön plana çəkmiş,

Müasir dövrdə demokratik islahatların aparılması istiqamətində atılan hər bir uğurlu addım mühüm dəyişikliklərin əsasını qoyur. Sosial-iqtisadi həyatın yeni mündəricədə təsir imkanlarına uyğun pedaqogikanın da ideya-mənəvi siqləti artır, gənc nəslin humanizm zəminində formalaşması və inkişafı üçün münbit şərait yaranır. Xüsusən, pedaqogika bir elm və tədris fənni kimi cəmiyyətin aparıcı yadrosuna çevrilərək yaxın və uzaq, taktiki və strateji pedaqoji proses məsələləri üçün sosial baza rolunu oynamaqla milli şüura, milli özünüdərk problemlərinə çıxar tutur. Müasir pedaqogika həm milli, həm də dünya sivilizasiyasında olan yeni pedaqoji təfəkkür imkanlarına əsaslanaraq fundamental elmi-nəzəri tədqiqatlar üçün yol açır, onun sosial-fəlsəfi konsepsiyalarını yeni paradigmalara zənginləşdirir.

təbiiq işini uşaq şəxsiyyətinin hərtərəfli inkişafına xidmət edəcək fənlər əsasında qurmağı təbliğ etmişlər".

Yəni, müasir anlamda da dünya pedaqoji fikrində "təhsildə asketizm (xəyali dünyaya) və sxolastikaya (mövhumi təfəkkürə) qarşı çıxan, insanı ülvəi varlıq hesab edən, təbiiqə uşaq şəxsiyyətinə hörməti ön plana çəkən, şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafını tələb edən pedaqogika - humanizm pedaqogikası adlanır.

Humanist pedaqogikanın əsas mahiyyəti pedaqoji elmin kateqoriyaları olan təbiiq, təhsilin, təlimin, psixoloji inkişafın və bunları özündə

mənəvi inkişaf yolunda mənimsənilən bilik, bacarıq, vərdiş və mənəvi keyfiyyətlər sistemi, məhz bu cəhətdən böyük maraq doğuran pedaqoji proses paradigmaları üçün çox təqdirlidir.

Doğru, düzgün metodoloji prinsiplər əsasında formalaşan hər bir gənc Vətən övladı, həyatı dərk etmənin didaktik qanunauyğunluqlarını, real gerçəkliklərini o zaman aydın başa düşür ki, o, əsl yüksək insani keyfiyyətlərə, milli və ümumbəşəri humanizmə, yetkin əxlaqi-mənəvi fəzilətlərə sahib çıxsın.

Məktəb humanizmi - bir qayda olaraq pedaqoji ünsiyyət prosesində müəllimlə şagird, təbiiq edən təbiiq olunan, habelə öyrədən öyrənen arasında humanist əlbirliyin əsasını qoyur. Hazırkı şəraitdə məktəblərdə humanist meyillərin ictimai sərbəst kimi hər bir şəxsin formalaşmasında müstəsna rolunu qeyd etmək həm də mühüm tələblər sistemidir. Çünki Azərbaycanın müstəqilliyi şəraitində "yaxşı insan" konsepsiyası üzərində gənc nəsl milli, ümumbəşəri və islami dəyərlərə, milli adət və ənənələrimizə əsaslanan, geniş dünyagörüşünə, yüksək mədəniyyətə və savada malik insanlar kimi formalaş-

Bu gün istər xarici ölkələrdə, istərsə də Azərbaycan Respublikasında bir sıra pedaqoq, metodist, psixoloq alimlər problemin elmi aktuallığına qayğı ilə yanaşsın, bu sahədə yeni nəzəriyyə yaratmaq baxımından vacibliyini irəli sürsələr də, hələlik ayrıca fundamental tədqiqatlar üçün baza rolunu oynayan akademik nəşrlər çap edilməmişlər. Doğrudur, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutunda ayrıca bir qurum - "Humanist Pedaqogika Mərkəzi" fəaliyyət göstərir və ədalət naminə deyək ki, bu sahədə müəyyən ümidverici axtarıları elmi-pedaqoji ictimaiyyətə vaxtılı-vaxtında təqdim edə bilər. Lakin ölkə səviyyəsində pedaqoji təmənyüllü ali məktəb şəbəkələrində, xüsusən pedaqogika kafedralarında bu sahədə hələlik sistemli, koordinasiyaedic iş birliyi olmadığından onlar faktiki bu yönümdən öz güc və imkanlarını vahid məcraya gətirə bilmirlər.

Halbuki, vaxtilə respublikada humanist pedaqogikanın inkişafı yolunda gərgin əmək sərf etmiş, görkəmli pedaqoq, professor Zahid Qaralov "Təbiiqin sağlam üçlüklər (3+3+3) nəzəriyyəsi"ni yaratmaqla bu sahədə öz sözünü yüksək səviyyədə demişdir. Bu nəzəriyyəyə görə "Kamil insan,

Humanist pedaqogikanın hədəfləri

Vidadi BƏŞİROV,

Azərbaycan Dillər Universitetinin pedaqogika kafedrasının dosenti, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

birlişdirən pedaqoji prosesin humanistləşdirilməsində özünü daha çox təzahür etdirir.

Təhsilin humanistliyi dövlətimizin təhsil siyasətinin əsas prinsiplərindən birini təşkil edir. Azərbaycan təhsilinin humanistliyində aşağıdakı cəhətlərə xüsusi üstün qiymət verilir: 1) həm milli dəyərlər, həm də ümumbəşəri dəyərlərə; 2) şəxsiyyətin azad inkişafına; 3) insan hüquqları və azadlıqlarına; 4) şagird sağlamlığının və təhlükəsizliyinin təmin olunmasına; 5) ətraf mühitin saflaşdırılmasına; 6) insanlara qayğı və hörmət göstərilməsinə; 7) dinə və dindar adamlara dözümlü münasibət göstərilməsinə və s. Pedaqoji ideyalarını humanist pedaqogika üzrə elmi axtarılarında əsaslandırılan pedaqoji elmlər doktoru, professor Hümeyri Əhmədov çox haqlı olaraq göstərir ki, "Humanist pedaqogika elə bir elmi nəzəriyyədir sistemidir ki, o, təbiiq olunan təlim, təbiiq, tədris prosesinin öz imkanlarına görə inkişaf etdiyi müstəvidə bərabərhuquqlu, şüurlu, fəal iştirakçısı rolunda görünür".

Yəni, humanizm mövqeyindən təbiiqin məqsədi ondan ibarətdir ki, burada hər bir təbiiq olunan fəaliyyətin səlahiyyətli subyektinə çevrilməlidir. Bütövlükdə isə pedaqoji prosesin (təlimin, təbiiqin, təhsilin və psixoloji inkişafın) humanistləşdirilməsi avtoritar pedaqogikanın şəxsiyyətin inkişafına müdaxilə etmədən kənarlaşmanı, onun şəxsiyyət yetkinliyini qoruyub saxlamasını, fakt və hadisələrə öz müstəqil mühakimə tərzilə münasibət bildirməsinə, sərbəst fikir və mülahizə söyləməsinə və s. məsələləri nəzərdə tutmalıdır. Çünki avtoritar (hegemon) pedaqogikada normal insani münasibətlərin qurulması mümkün deyil. Bu sahədə elmi-akademik diskussiyalara öz fəaliyyətində böyük önəm verən Azərbaycan Respublikası Təhsil Şurasının işi diqqətəlayiqdir. Bu qurum humanist pedaqogikanın təşəkkül və inkişaf tarixini, onun mövcud reallıqlarını ümumiləşdirən "dəyirmi masa"lar, elmi-praktik konfranslar və nəzəri simpoziumlar keçirməklə analitik təhlilə əsaslanan konseptual ideyalar üçün yol açır.

Bu gün gənc nəslin intellektual-

dırmaq məktəblərin fəaliyyətində başlıca yer tutur. Müəllimlər məhz humanist prinsiplərə istinadən çalışır ki, məktəblərdə müstəqillik, təşəbbüskarlıq, təşkilatçılıq, tolerantlıq, başqa təbiiq, tərəf-müqabilərini həssaslıqla diqqətdə saxlamaq və dinləmək, onun fikirlərinə hörmətlə yanaşmaq, yaradıcı düşünmək və sərbəst nəticəyə gəlmək, şüurluluq və fəallıq, öz hüquqlarını müdafiə etmək və s. bacarıqları formalaşdırsın, onların öz fəaliyyətinə, özünüidarəsinə geniş yer verilsin, istedadlı uşaqların öz qabiliyyətlərini nümayiş etdirmələri üçün əlverişli şərait yaradılsın.

Unutmaq olmaz ki, şagirdin (yaxud da tələbənin) özünəməxsus dünyası, dünyagörüşü, emosional aləmi, həyata, təbiətə, insanlara baxışı, meyilləri, qabiliyyətləri vardır. Onların şəxsiyyət olduğunu nəzərə almadan, onu qeyd-şərtsiz təlim-təbiiq prosesinin bərabərhuquqlu subyekt kimi qəbul etməyən təhsil sistemi və bu şəbəkəni elmi-nəzəri ideyalarla silahlandıran humanist pedaqogika cəb xəyanası müasir, mütərəqqi hesab oluna bilməz.

Azad və sərbəst düşüncəyə malik yaradıcı şəxsiyyət formalaşdırmaq birmənalı olaraq humanist pedaqogikanın yaranışı və inkişafı üçün zəmin rolunu oynayır. Uşaq və yeniyetmə mənəviyyətinin ilkin təməli onun hansı ruh və əqidədə formalaşdırılmasından çox asılıdır. Ailədə övlada bir şəxsiyyət kimi baxmaq, onun mənəvi keyfiyyətlərini müsbət nümunə əsasında zənginləşdirməyi vəzifə və vətəndaşlıq borcu bilən hər bir valideyn humanizm meyillərini yetərincə aydın dərk edir, valideyn-övlad münasibətində şəxsi nümunəni ön plana çəkir. Ailə mühitində nəcib və humanist qayələrlə pedaqoji mərifət göstərən hər bir kəs başqalarına da bu keyfiyyətləri təlqin edir, onlara bu sahədə örnək olur. Belə ailələrdə böyüyən hər bir fərd gələcək həyat və yaradıcılıq məramında haqqı, ədaləti, halallığı, pak və təmiz duyulanmağı öz valideynlərinin peşə-sənət xüsusiyyətindən asılı olmayaraq, yaşadığı cəmiyyət və qoynunda bəsləndiyi Vətən üçün daima şəərəfli və əbədiyaşar bir istək bilir. Əks təqdirdə, hansı yaşda olursa-olsun bu fəzil keyfiyyətlərdən məhrum olan hər bir şəxs humanist təfəkkürdən, humanist xarakterdən və humanist davranış təcrübəsindən faydalanmaqda acizlik göstərir, həyat və cəmiyyət üçün yaxşı insana çevrilə bilmir.

sağlam ailə və cəmiyyət yalnız mənəvi ailə-məktəb-ictimaiyyət əlbirliyindən; məzmunu milli-mənəvi, ümumbəşəri və dünyəvi dini mədəniyyət nümunələrinin cəmindən; metodologiya və texnologiyaları çoxtərəfli insan-təbiət-cəmiyyət qarşılıqlı münasibətlər mədəniyyətindən yaranan təbiiq sistemləri əsasında yetişə bilər...". Məhz bu baxımdan humanist pedaqogika şagirdlərin məktəbə uyğunlaşdırılmasını tələb edir və onlar üçün psixoloji təhlükəsiz mühitin təmin olunmasını nəzərdə tutur. Xüsusən təhsildə humanist pedaqogikanın geniş təbiiq yalnız elmi-texniki tərəqqinin inkişafını deyil, eyni zamanda formalaşan şəxsiyyətin məqsədlərinin humanist dəyərlərlə uzlaşmasını təmin edir. Son nəticədə belə yanaşma insani dəyərlərin və təhsil sisteminin pedaqogikanın yeni, konseptual, humanist modeli əsasında yenidən qurulmasını qaçılmaz edir. Ona görə də müasir dövrdə humanist ideyaların təhsilə gətirilməsinə geniş şərait yaradılmalıdır. Təhsilin yeni humanist paradigması, artıq 2008/2009-cu dər ilindən təbiiqinə başlanılmış, ümumi təhsilin Milli Kurikulumunda müəyyən edilmiş təhsilin məzmun standartlarına uyğun təlim nəticələrinin əldə olunmasına xidmət edir. Humanist pedaqogika ilə əlaqədar pedaqoji proses təcrübəsində ehtiva olunan və perspektiv inkişafa dəstək olan elmi yenilikləri belə qruplaşdırmaq olar:

- milli və ümumbəşəri dəyərlərə istinad edilməsi;
- milli təhsil ideyalarının yaranması;
- ədalətli və mərhəmətli nəsil formalaşdırılması;
- gələcəyin sağlam nəslinin "yaxşı insan" konsepsiyasına qovuşması;
- milli sərbətlərimizə çevrilən ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin zəngin ideya-mənəvi irsində təzahür edən azərbaycançılıq, türkçülük və islamçılıq məfkürəsinin formalaşdırılmasında humanist pedaqogikanın təsir imkanlarından da maksimum səviyyədə istifadə olunması.

Beləliklə, humanist pedaqogika dəyərləri ilə əlaqədar olan elmi yeniliklərin nəticələrindən indi özünüdərk prosesinin getdikcə dərinləşdiyi bir dövrdə təlim-təbiiq qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri kimi bu amili müasir həyat hadisələri ilə vəhdətdə götürərək, gənc nəslin həmin irsdən faydalanmaq imkanlarını nəcib və müqəddəs bir iş kimi təkmilləşdirməliyik.